МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Навчально-науковий інститут
філології та історії
Кафедра української мови, літератури та методики навчання

СИЛАБУС
навчальної дисципліни
ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА
(2024 рік вступу)

Освітній рівень	перший (бакалаврський)
Статус дисципліни	нормативна дисципліна циклу професійної підготовки
Галузь знань	01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність	014 Середня освіта
Предметна спеціальність	014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітньо-професійна програма	«Середня освіта (Українська мова і література)»
Обсяг дисципліни	3 кредити ECTS (90 академічних годин)
Види аудиторних занять	лекції, практичні заняття
Форма контролю	іспит
Півріччя викладання	друге

Інформація про викладача

Викладач (ПІБ, науковий ступінь, вчене звання, посада)	**Медвідь Наталія Сергіївна,** канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Контактний телефон	+380668970388
E-mail:	Medvedica@ukr.net
Профіль викладача	https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/pro-universytet/naukovo-pedahohichni-pratsivnyky/406-medvid-nataliya-sergijivna
Консультації	середа 15.00-17.00; платформа Google Meet / Zoom

Кількість часу на вивчення

Лекцій	18
Практичних занять	18

Самостійна робота студента	54
Форма контролю	іспит

У системі підготовки вчителів рідної мови курс «Історична граматика» посідає особливе місце. Він покликаний дати студентам глибокі знання з історії розвитку звукової системи (фонетики і фонології), граматичної будови (морфології і синтаксису), словникового складу української мови від найдавніших часів, підготувати студентів до вивчення курсу української літературної мови, обґрунтувати мовні факти, процеси і закономірності розвитку сучасної української мови, проникнути в їх суть.

Однією з важливих вимог методології, що мають пряме відношення до історії української мови, є принцип історизму. Він передбачає врахування послідовності, зв'язку минулого з сучасним, усвідомлення того, що сучасний стан мови є результатом тривалого розвитку, його глибоке розуміння неможливе без вивчення минулого, без урахування тенденцій і закономірностей, які діяли й нерідко продовжують діяти в мові й нині.

Мета викладання дисципліни – глибше зрозуміти закономірності розвитку сучасної української мови як феномену, що історично склався й розвивається та удосконалюється, вміти встановлювати в ньому причинно-наслідкові відношення, простежувати виконувані функції, зв'язки з історією народу; прищеплення навичок академічної доброчесності; забезпечення сприятливих умов для кожного здобувача освіти залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів; розвиток гнучких навичок; безперервна самоосвіта та самовдосконалення на засадах сталого розвитку.

Завдання дисципліни. Кваліфікаційна характеристика вчителя української мови і літератури передбачає **знання** ним історії розвитку і формування сучасної української мови, інтра- та екстралінгвальних чинників мовних змін, з **умінням** застосовувати мовно-історичний підхід до пояснення явищ і фактів сучасної української мови як системи. У результаті вивчення курсу студенти повинні зрозуміти основні зміни і дії тенденцій, що мали місце в ході історичного розвитку української мови від найдавніших часів до наших днів, уміти проводити порівняльний аналіз фактів і явищ сучасної української мови з такими явищами і фактами на різних просторово-часових зрізах (сприймати і аналізувати будь-яке мовне явище в діахронічному і синхронічному аспектах), дати історичний коментар до фонетичних, морфологічних і синтаксичних явищ сучасної української мови, її лексичної системи; показати зв'язок історичної граматики з історією українського народу. Студент повинен оволодіти навичками працювати з давнім текстом та розглядати мовні явища в історичній перспективі.

Пререквізити. Курс «Історична граматика» пов'язаний з такими лінгвістичними дисциплінами, як «Вступ до мовознавства», «Старослов'янська мова», «Українська діалектологія», «Сучасна українська літературна мова», «Давня українська література».

У результаті вивчення курсу здобувач набуває загальні і фахові компетентності:

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 3. Здатність до логічного, критичного, аналітичного, абстрактного, творчого мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 4. Здатність учитися та оволодівати сучасними знаннями, застосовувати їх у практичних ситуаціях професійної взаємодії, бути критичним і самокритичним.

ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 8. Здатність до використання інформаційних і комунікаційних технологій, пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 13. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів), дотримуватися принципів академічної доброчесності.

Фахові компетентності (ФК):

ФК 1. Здатність до формування в здобувачів освіти ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків.

ФК 4. Здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови і літератури, зарубіжної літератури в закладах освіти, практиці навчання української мови і літератури, зарубіжної літератури.

ФК 10. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі з метою інтерпретації та порівняння мовних і літературних явищ, використання різних методів і методик аналізу тексту.

ФК 18. Здатність до використання інновацій у професійній діяльності в галузі освітніх і лінгвістичних досліджень для проведення власного наукового дослідження, узагальнення й оприлюднення результатів розроблення актуальної проблеми (у науково-методичних виданнях, виступах тощо).

Дисципліна формує такі програмні результати навчання (ПРН):

ПРН 2. Знає сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови і літератури, зарубіжної літератури.

ПРН 8. Уміє працювати з різними джерелами інформації (науковими, довідково-енциклопедичними, художніми, бібліографічними, навчально-методичними, цифровими та ін.), видобувати, обробляти й систематизувати інформацію, використовувати її в освітньому процесі.

ПРН 14. Порівнює мовні та літературні факти, явища, визначає їхні подібності й відмінності.

ПРН 17. Володіє методиками білінгвального й інтегрованого навчання мови й фахового змісту, дидактикою багатомовності та методикою паралельного вивчення споріднених мов, методикою роботи в гетерогенному (змішаному) навчальному середовищі.

ПРН 22. Ефективно спілкується в науково-навчальній, соціально-культурній та офіційно-ділових сферах; виступає перед аудиторією, бере участь у дискусіях, обстоює власну думку (позицію), дотримується культури поведінки й мовленнєвого спілкування.

ПРН 26. Здатний аналізувати й вирішувати соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на підставі сформованих ціннісних орієнтирів, визначати власну соціокультурну позицію в полікультурному суспільстві, бути носієм і захисником національної культури.

Постреквізити. Знання і вміння, набуті у процесі вивчення навчальної дисципліни «Історична граматика», становлять підґрунтя для опанування таких курсів, як «Сучасна українська мова», «Історія української мови».

Організація навчання, викладання і контролю

Навчальний матеріал курсу структуровано в логічно завершені частини-модулі, у межах кожного з них визначено навчальні теми, що охоплюють різні форми і види навчальної діяльності студентів: аудиторну (практичні заняття) та самостійну роботу.

В основу навчання і викладання покладено методи навчання і викладання та форми оцінювання програмних результатів навчання.

Добір методів навчання і викладання ґрунтується на програмних результатах навчання:

- *словесні* методи: бесіда, дискусія;
- *наочні*: ілюстрування;
- *практичні*: виконання вправ і завдань, робота з інформаційними джерелами;
- *інноваційні* технології: інтерактивне навчання, проблемне навчання.

Інструментом для вимірювання професійних результатів навчання є різні **форми оцінювання**:

- *усні*: виступ, бесіда, відповідь;
- *письмові*: виконання вправ і завдань, укладання схем або таблиць, самостійна робота тощо;
- *тестові*: виконання тестів;
- *самоконтроль*: самооцінювання власної навчальної дії.

Домінує формувальне оцінювання, відповідно до якого оцінювання є не лише інструментом для вимірювання професійних результатів навчання, а й засобом для постійного навчання, формування загальних і фахових компетентностей.

Основні поняття: історична граматика, староукраїнська мова, кирилиця, фонетичні зміни, праслов'янська мова, закон відкритого складу, зредуковані звуки, повноголосся, рефлекси голосних, носові голосні, дифтонги, палаталізація, депалаталізація, асиміляція, дисиміляція, історична морфологія, історичний синтаксис, давальний самостійний зворот.

Особливості опанування освітнього компоненту під час дистанційної форми навчання. Навчальні заняття для здобувачів вищої освіти денної і заочної форм навчання під час дистанційної освіти здійснюється в синхронному (взаємодія учасників освітнього процесу з одночасним перебуванням у вебсередовищі дистанційного навчання) за допомогою технологій дистанційного навчання (онлайн-зв'язок програмного забезпечення Zoom, Google Meet, Skype, соціальних месенджерів Viber, Instagram, Telegram тощо) та асинхронному режимі (взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання із затримкою в часі) за допомогою електронної пошти, соціальних мереж, форумів, Google Classroom та інших хмарних технологій.

Курс «Історична граматика» вивчається здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти у четвертому семестрі. Освітній процес охоплює лекційні та практичні заняття, виконання самостійних робіт, модульних контрольних робіт та підсумковий контроль (іспит).

Структура залікових кредитів дисципліни

Назва теми	**Кількість годин, відведених на:**		
	аудиторні заняття		**самостійна робота студентів (СРС)**
	лекції	**практичні заняття**	
Модуль 1. Історична граматика української мови як частина курсу історії мови			
Тема 1. Вступ. Історична граматика української мови як частина загального курсу історії мови	1	1	2
Модуль 2. Формування фонетики української мови			
Тема 2. Фонетичні зміни праслов'янського періоду та їх відбиття у сучасній українській мові	1	1	5
Тема 3. Фонологічна система власне української мови раннього періоду (VI-VII ст.)	1	1	5
Тема 4. Фонетичні процеси в староукраїнській мові періоду появи писемності (X-XIII ст.)	1	1	5
Тема 5. Наслідки занепаду зредукованих у системі голосних і приголосних звуків	1	1	5
Тема 6.Фонетичні зміни пізнішого періоду. Формування фонетичної системи сучасної української мови	1	1	4

Модуль 3. Становлення граматичної системи української мови			
Тема 7. Предмет і завдання історичної морфології. Історія іменників	1	1	5
Тема 8. Історія формування іменникової словозміни	1	1	5
Тема 9. Історія займенників	2	2	3
Тема 10. Історія прикметників	2	2	3
Тема 11. Історія числівників	2	2	3
Тема 12. Граматичні категорії та форми дієслова в староукраїнській мові	2	2	5
Тема 13. Історичний синтаксис	2	2	3
Всього за семестр	**18**	**18**	**54**

Самостійна (індивідуальна) робота здобувачів освіти із зазначеного курсу передбачає:

I. Підготовку і конспектування питань з певної теми навчально-робочої програми.

II. Складання термінологічного словника до теми.

III. Робота здобувачів освіти за спеціальними пошуково-дослідницькими завданнями: робота з науковими джерелами, підготовка доповіді, презентації, проєктів тощо.

Система оцінювання (критерії оцінювання та шкала оцінювання) з дисципліни «Історична граматика»

Навчальні досягнення здобувачів освіти оцінюються за 100-бальною шкалою та шкалою ECTS (A, B, C, D, E, FX, F) (Таблиця 1).

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів з курсу «Історична граматика»

Таблиця 1

Оцінка ECTS	Сума балів за 100 бальною шкалою	Рівні навчальних досягнень студентів	Критерії

A	**90-100** 100 99 98 97 96 95 94 93 92 91 90	Високий рівень володіння теоретичними знаннями й практичними вміннями	Вільно володіє навчальним матеріалом, висловлює свої думки, робить аргументовані висновки, рецензує відповіді інших студентів, творчо виконує індивідуальні та колективні завдання; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань; вільно використовує нові інформаційні технології для поповнення власних знань. Може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання і оцінити результати власної практичної діяльності; виконує завдання, не передбачені навчальною програмою; вільно використовує знання для розв'язання поставлених перед ним завдань.
B	**82-89** 89 88 87 86 85 84 83 82	Достатній рівень оволодіння знаннями навчального матеріалу, вміннями їх практичного впровадження	Вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні огріхи у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці.
C	**74-81** 81 80 79 78 77 76 75 74	Середньо-достатній рівень володіння теоретичним матеріалом та готовності до оперування набутими вміннями й навичками	Вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні огріхи у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці. За зразком самостійно виконує практичні завдання, передбачені програмою; має стійкі навички виконання завдання.
D	**64-73** 73 72 71 70 69 68 67 66 65 64	Середній рівень володіння теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками	Має фрагментарні знання (менше половини) при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані уміння та навички; під час відповіді допускає суттєві помилки; зовсім не володіє начальним матеріалом. Має елементарні нестійкі навички виконання завдання.
E	**60-63** 63 62 61 60	Рівень володіння теоретичним матеріалом, практичними вміннями й навичками визначається нижчим за середній	Має фрагментарні знання (менше половини) при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані уміння та навички; під час відповіді допускає суттєві помилки; зовсім не володіє начальним матеріалом
FX	35-59	Низький рівень володіння навчальним	Має фрагментарні знання при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані уміння та навички; під час відповіді допускає суттєві помилки;

		матеріалом, студент не спроможний опанувати практичні вміння без додаткових занять з дисципліни	зовсім не володіє начальним матеріалом. Виконує частину завдань за допомогою викладача або виконує лише елементарні завдання, потребує постійної допомоги викладача.
F	1-34	Низький рівень знань із дисципліни, відсутність практичних умінь і навичок, що є підставою для повторного вивчення дисципліни	Має фрагментарні знання при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані уміння та навички; під час відповіді допускає суттєві помилки; зовсім не володіє начальним матеріалом, виконує лише окремі елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача.

Загальний підсумковий бал із дисципліни визначається на основі додавання (знаходження суми) балів за всі види робіт, передбачених робочою навчальною програмою з дисципліни, і виставляється у відомість обліку успішності, індивідуальний навчальний план студента та/або залікову книжку за двома шкалами оцінювання: 100-бальною і ECTS.

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну навчальну діяльність із дисципліни – 100 балів. Підсумкова оцінка є сумою балів, які отримує студент за поточну роботу на практичних заняттях, виконання завдань для самостійної роботи студентів, модульний контроль.

Розподіл балів у межах навчальної дисципліни
«Історична граматика»

Таблиця 2

Практичні заняття	Самостійна робота	Модульний контроль	Екзамен
Максимальна кількість балів – 45	Максимальна кількість балів – 35	Максимальна кількість балів – 10	Максимальна кількість балів – 10

ПЗ № 1	ПЗ № 2	ПЗ № 3	ПЗ № 4	ПЗ № 5	ПЗ № 6	ПЗ № 7	ПЗ № 8	ПЗ № 9	СР № 1	СР № 2	СР № 3	СР № 4	СР № 5	СР № 6	СР № 7	МК № 1	МК № 2	Екз
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	10

Рекомендована література
Основна:

1. Денисюк В. В. Історична граматика української мови : навч.-метод. посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 288 с.
2. Ковальчук М. С., Онищенко Г. А. Історична граматика української мови. Практикум : навч. посіб. Дніпро : НТУ «ДП», 2020. 67 с.
3. Колоїз Ж. Історична фонетика і граматика української мови : навч. посібник. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2023. 244 с.
4. Купчинська З., Пілецький В. Історична граматика української мови : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей. Львів, 2024. 177 с.

5. Медвідь Н.С., Марєєв Д.А., Каліш В.А. Історія української мови : методичні вказівки до практичних занять. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 84 с.
6. Розвиток фонетичної і граматичної будови української мови: навчально-методичний посібник / Уклад. О. В. Харьківська. Ужгород, 2023. 60 с.

Додаткова:

1. Брус М. Історична граматика української мови. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Brus_Mariia/Istorychna_hramatyka_ukrainskoi_movy_Chastyna_1_Teoretychnyi_material_Tematychni_tablytsi.pdf?PHPSESSID=32hqeptkdpes96phqml1954n42
2. Жовтобрюх М. А., Волох О.Т., Самійленко С. П., Слинько І. І. Історична граматика української мови. URL : http://litopys.org.ua/djvu/istorychna_gramatyka_zhovtobruh.htm
3. Історії української мови : Хрестоматія / Упоряд. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко.URL : https://archive.org/details/istmov1996
4. Історія української мови : Фонетика / М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський, В. Г. Скляренко. URL : https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000761
5. Крижанівська О.І. Історія української мови : Історична фонетика. Історична граматика. URL : https://www.academia.edu/16445124/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_PDF
7. Куриленко В. М. Конспект лекцій з історичної граматики української мови : для студ. філол. ф-ту. Глухів : РВВ ГДПУ, 2006. 114 с.
8. Медвідь Н. С. Суспільно-економічна лексика ділової документації Гетьманщини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія : збірник наукових праць. Випуск 32. Том 1. Одеса, 2018. С. 59−65.
6. Павленко Л. П. Історична граматика української мови. URL : http://www.twirpx.com/file/1004972/
9. Слободинська Т. С. Історична граматика української мови. Модульний курс : посіб. для студ. 2 курсу. Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2013. 306 с.
10. Царалунга І.Б. Історична граматика української мови. Електронний конспект лекцій для студентівспеціальності «Філологія. Українська мова і література». Хмельницький : ХНУ, 2012. 134 с.
11. Царалунга І.Б. Історична граматика української мови: Практикум. Хмельницький: ХНУ, 2009. 68 с.

Іноземні джерела

1. Damjanović, S. Staroslavenski jezik, Zagreb, 2005.
2. Matasović, R. Uvod u poredbenu lingvistiku, Zagreb, 2001.
3. Mihaljević, M. Slavenska poredbena gramatika, 1.dio. Uvod i fonologija, Zagreb, 2002. Mihaljević, M. Slavenska poredbena gramatika, 2. dio. Morfologija, Prozodija, Slavenska pradomovina, Zagreb, 2014.
4. Popović, M, Trostinska, R. Hrvatski - istočnoslavenski poredbeno, Zagreb, 2020. Timko Đitko, O., Jusyp Jakymovič, J. Nastanak i promjene u sustavu sklonidbe imenica u hrvatskom jeziku u usporedbi s drugim slavenskim jezicima (na primjeru jednine imenica ženskog roda u ukrajinskom i hrvatskom jeziku), Tabula 15, Pula, 2018., str. 235-248.
5. Popović, M., Trostinska, R. Akomodacija i oko nje (hrvatsko-ukrajinsko-ruske leksičke poredbe), Zbornik Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III. (ur. D. Sesar), Zagreb, 2013., str. 141-147.
6. Popović, M., Trostinska, R. Još o međujezičnoj homonimiji hrvatsko-ruskoj i hrvatsko-ukrajinskoj. Zbornik Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I. (ur. D. Sesar), Zagreb, 2009., str. 97-109.
7. Popović, M., Trostinska, R. O valentnosti i spojivosti. Zbornik Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II. (ur. D. Sesar), Zagreb, 2011., str. 169-172.

Електронні ресурси

1. Ізборник. URL : http://litopys.org.ua
2. Півторак Г. П. Статті. URL : http://www.inmo.org.ua/departments/zpsm/staff/pivtorak.html
3. Український лінгвістичний портал. URL : http://www.ulif.org.ua